

V E N D I
M U R

DŽEK
i IV

Ljubavna priča dveju žena u vreme rata

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Wendy Moore

JACK AND EVE

Two Women in Love and at War

Copyright © Wendy Moore, 2024

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

Piteru, partneru, šoferu i saputniku u pustolovinama

Sadržaj

1. Pod zvezdama	9
2. Divlji soko	23
3. Mlada ličnost zvana Džeko	47
4. Srodne duše	76
5. Vatrene srca	107
6. Zajedno, srećne	134
7. U srcu oluje.	165
8. Vreme zatvoreništva.	184
9. Slike koje se ne mogu zaboraviti	212
10. Dugi, dugi put	240
11. Ničija zemlja	268
12. Ljubavni trud.	296
13. Težak put	324
<i>Autorkina beleška</i>	<i>351</i>
<i>Zahvalnost</i>	<i>355</i>
<i>Beleške</i>	<i>359</i>
<i>Izabrana bibliografija</i>	<i>413</i>
<i>O autorki</i>	<i>421</i>

PRVO POGLAVLJE

Pod zvezdama

Srbija, jun 1915.

DOK SU SEDELE ispred svog šatora na brdskoj kosi, pred njima se prostirala panorama dolina i planina. Ispod njih su se šćućurile kućice seoceta, a u daljini na zapadu video se Kosmaj, bledoljubičast i pomalo zamagljen.

Bilo je veličanstveno opružiti se na travi pod plavim nebom bez oblačka i jarkim suncem. Veličanstveno je bilo ponovo se naći zajedno posle gotovo dva meseca. Nisu bile razdvojene toliko dugo još otkad su se upoznale pre sedam godina. Zelena polja i daleke planine podsećali su ih na bezbrižne dane u Škotskoj, a naročito na jedno jesenje jutro u vreme kad su se poznavale tek kratko i kad su izjahale do Arturove stolice, jednog stenovitog izboja iznad Edinburga. Tu su, gledajući na grad koji se prostirao pod njima, zaključile da su srodne duše.¹ Sada, dok su gledale ovaj tuđinski predeo pod letnjim nebom, položile su zavet. Kad mir bude izvojevan, doći će ponovo u Srbiju i obići je konjskom zapregom. Zasad je, međutim, rat vladao svime. Predah je okončan i trebalo je vratiti se na posao. Oko njih su po brdskoj kosi svuda iznikli bolnički šatori. Pod

suncem su se crveni krstovi presijavali na belom platnu. Žene su žurile tamo-ovamo noseći ćebad, kuhinjske lonce i zavoje. Otresavši travu s uniformi, pohitale su da pomognu.

Vera – ili Džek, kako je volela da je zovu – došla je u Srbiju pre svega nekoliko dana. Putovala je iz Engleske vojnim transportnim brodom, čije su kabine bile pune britanskih vojnika i dobrovoljnog pomoćnog osoblja, a tovarni prostor u potpalublju eksploziva. Preplovili su kroz Sredozemno more u Egejsko, izbegavajući neprijateljske podmornice, i pristali u Solunu, grčkoj luci u kojoj se Džek ukrkala na voz koji je išao na sever, u Srbiju.² Kad je pošla, nikog nije znala, a na njoj je bila odgovornost ne samo da sama bezbedno stigne nego i da srpskoj vojsci dopremi jedno ambulantno vozilo i jedno terensko sa sedam sedišta. Džek kao Džek, međutim, ubrzo se na brodu sprijateljila s drugim putnicima za Srbiju. Nije je trebalo dvaput nuditi da deli hranu i peva s ostalim dobrovoljnim bolničarkama koje je usput upoznala.

Evelina – Iv, kako ju je Džek obično zvala – došla je u Srbiju dva meseca ranije. Njeno putovanje bilo je mirnije. Stigla je prvom železničkom klasom sa stanice Viktorija, pa dalje prugom kroz Francusku i Italiju, i preplovila samo onaj kratki deo puta preko Jadranskog mora do Grčke. Bez obzira na to, nije joj bilo nimalo lako putovati u ratno vreme preko stranih teritorija, vodeći duge pregovore da bi došla do voznih karata i prenoćišta u gradovima krcatim vojskom. Evelina je govorila više jezika, među njima francuski, italijanski i nemački, i to joj je, kao i njena iskustva prekaljene putnice, pomoglo da prebrodi službene prepreke na granicama i zabranjene vojne zone. Samo, Džek joj je nedostajala od trenutka kad je otišla. Čim je stigla, poslala joj je telegram³ da dođe i ona. Sad su ponovo bile zajedno, u Srbiji, srodne duše opet jedna uz drugu. Vrcale su od uzbuđenja zbog svega što ih čeka. Posle gotovo godinu dana volonterskog rada na domaćem frontu u Britaniji, sad su napokon bile bliže pozornici stvarnih dešavanja.

Prijavile su se kao dobrovoljne bolničarke u organizaciju Bolnice Škotlandčanki, koju je po izbijanju rata osnovala tiha, ali autoritativna škotska lekarka po imenu Elsi Inglis. U roku od dve nedelje pošto je Britanija u avgustu 1914. godine objavila rat Nemačkoj, Elsi Inglis je štabu Britanske vojske u Edinburgu ponudila da osnuje vojnu bolnicu čije će osoblje činiti isključivo žene i koju će voditi ona lično. Ideja da bi lekarke, žene, mogle da leče ranjene muškarce, a pogotovo još i da same vode jednu ratnu bolnicu, dočekana je s neprikrivenim prezirom. Visoki oficir s kojim je razgovarala sa omalovažavanjem je odbilo njenu ponudu rečima: „Uvažena moja damo, idite lepo kući i sedite s mirom.“⁴ Elsi Inglis nije sedela s mirom. U rasponu od svega nekoliko nedelja osnovala je Bolnice Škotlandčanki i od dobrovoljnih priloga svojih prijateljica iz pokreta sifrazetkinja prikupila na hiljade funti za medicinske zalihe i opremu. Vrbovala je zatim lekarke i bolničarke, ne samo iz Škotske nego iz svakog kutka Britanskih ostrva, voljne da stupe u službu britanskih saveznika, i obukla ih u uniforme s trakom kariranog škotskog platna na šesiru i reverima. Vlade Francuske, Belgije i Srbije dočekale su raširenih ruku pomoć koju je Britanija tako britko odbila. Krajem 1914. godine Bolnice Škotlandčanki su u Kaleu osnovale bolnicu za belgijske vojnike obolele od tifusa i još jednu, u blizini granice, za ranjene francuske vojnike. Sledeća je bila namenjena Srbiji. Džek i Iv su lako mogle da se prijave da rade u Francuskoj; obe su govorile francuski i unekoliko poznavale tu zemlju. Odabrale su, međutim, da pođu u Srbiju, koja ih je privlačila mešavinom tajanstva i egzotičnosti. Tamo će, bile su uverene, pronaći pustolovine za kojima su žudele.

Pre rata Džek i Iv nisu znale šta da očekuju u Srbiji ništa više nego što su znale kako je na površini Meseca.⁵ Kao i većina Britanaca u to vreme, jedva da su znale i da nađu Srbiju na karti. Ako bi se to baš zahtevalo od njih, umele bi, možda, da pokažu tok Dunava, moćne reke što se proteže kao ožiljak niz trbuh Evrope, od izvora u Švarcvaldu do delte na istoku, gde

se kroz Rumuniju i Ukrajinu uliva u Crno more. Da su pratile taj tok na karti, primetile bi, moguće je, da se savija uz severnu granicu Srbije, deleći je od Austrougarske monarhije. Ako se to izuzme, ta zemlja je izgledala kao neko onostrano mesto mitova i planina. S vremena na vreme bi se britanska štampa udostojila da Srbiju spomene u vestima iz inostranstva za vreme balkanskih ratova 1912. i 1913. godine, ali su ti ratovi, završnica borbe Srba za oslobođenje ispod jarma Turskog carstva, za većinu Britanaca bili nešto daleko i beznačajno. Iako je Srbija proširila svoje granice zahvaljujući mirovnim sporazumima kojima su ti ratovi okončani, i dalje je bila jedna od najmanjih država u Evropi, čije je stanovništvo od svega četiri i po miliona duša živelo uglavnom od zemljoradnje.

Sad je, međutim, Srbija bila u mislima svima. Dva hica ispaljena 28. juna 1914. godine u Sarajevu, glavnom gradu Bosne, u neposrednom susedstvu Srbije, izbacila su Srbiju nasred svetske pozornice i gurnula najveći deo Evrope u najsmrtonosniji rat u čitavoj istoriji. Tog dana je jedan devetnaestogodišnji student, bosanski Srbin Gavrilo Princip, ubio austrougarskog prestolonaslednika, nadvojvodu Franca Ferdinanda i njegovu ženu Sofiju, dajući izraza nacionalističkoj težnji da se Bosna otrgne ispod austrougarske vladavine i ujedini sa Srbijom. Taj nasumični teroristički čin je Austrougarsko carstvo iskoristilo kao pogodan izgovor da mesec dana kasnije napadne Srbiju. Istovremeno je Nemačka, najvažnija saveznica dvojne monarhije, ugrabila dugo čekanu priliku koju joj je ova kriza pružila i napala susednu Francusku, zauzevši usput i Belgiju. Malena Kraljevina Srbija bila je bure baruta, čija je eksplozija munjevitom brzinom uvukla u rat Francusku, Britaniju, Rusiju i druge države.⁶

Na sveopšte iznenađenje, srpska, uglavnom seljačka vojska uspjela je da odbije austrougarsku osvajачku vojsku i da je krajem 1914. godine potisne nazad preko Dunava. Taj junački otpor „kočoperne Srbije“ osvojio je žestoko divljenje Saveznika.

Srpska pobjeda se, međutim, ubrzo pretvorila u propast. Osu-jećeni vojni pohod ostavio je za sobom hiljade mrtvih i ranjenih vojnika, i hiljade ratnih zarobljenika, koji su postali izvor epidemije tifusne groznice.⁷ Zaraza je zahvatila zemlju kao šumski požar. Žene prve jedinice Bolnica Škotlandanki koja je stigla u Srbiju, početkom 1915. godine, hrabro su se borile da pruže negu ranjenicima i zaustave širenje zaraze, ali bile su nemoćne da spasu smrti hiljade ljudi – a među njima su bile i neke od članica njihovog vlastitog osoblja. U očajničkoj potrebi za obučanim bolničarkama i najosnovnijim medicinskim potrebštinama, jedinica Bolnica Škotlandanki poslala je telegram svom sedištu moleći za pomoć. Žurno je okupljena druga ekipa, koju su činile lekarke, bolničarke i pomoćno osoblje, i u aprilu 1915. isplovila ka Srbiji. Pošto su one otišle, i bile odvrćene s puta da bi na Malti lečile britanske vojnike, Elsi Inglis se i sama uputila u Srbiju, odlučivši da se, sa svojih pedeset godina, baci u samo žarište borbe. U poslednji čas, i delimično uprkos vlastitom rasuđivanju, pristala je da povede i Iv.

Iv i Elsi su u Srbiju stigle početkom maja i pošle pravo u Kragujevac, grad u koji je srpska vojska smestila svoj štab i glavnu sanitetsku bazu. Iako je u međuvremenu epidemija tifusa počela da jenjava, stopa zaraze je ponovo skočila. Nailazio je zabrinjavajući drugi talas. U tom trenutku su žene iz Bolnica Škotlandanki vodile tri bolnice u Kragujevcu – jednu hiruršku, jednu za obolele od tifusa i jednu za druge vrste groznica. Elsi Inglis je preuzela na sebe opštu bolnicu za groznice, a Iv je rasporedila na administrativne poslove.

Iv nije imala prethodnog iskustva u vođenju bolnice – nije zapravo imala nikakvog iskustva na medicinskom polju. Nedostatak neposrednog iskustva je, međutim, i više nego nadoknađivala odlučnošću i dovitljivošću. U Britaniji je već od početka rata bila među osnivačima ili suosnivačima triju organizacija koje su se bavile vrbovanjem i obukom žena da bi preuzele muške poslove i oslobodile muškarce za odlazak

na front. Na Evelinin podsticaj hiljade žena su obukle kaki uniforme i latile se mnoštva poslova, od vožnje ambulantnih kola, pa do kopanja odbrambenih rovova. Držeći se istinske vojničke discipline, Evelinina vojska je vodila javne kuhinje, isporučivala pa čak i – na ogorčenje nekih – nosila puške, pretvorivši za svega nekoliko meseci britanske ulice iz sveta kojim vladaju muškarci u svet kojim vladaju žene. Iv je, sa Džek pored sebe, drilovala svoje novovrbovane snage kao rođeni vođa. Tako je i posao u bolnici u Kragujevcu preuzela sa svojim karakterističnim entuzijazmom.

Vitka, sportske građe, po prirodi graciozna, finih crta lica, zlataste kose i jarkoplavih očiju, Iv je bila najmlađa kći engleskog barona i Amerikanke koji su porodično gnezdo svili u Škotskoj. Sada, sa svojih četrdeset sedam godina, imala je iza sebe dva braka i dvojicu odraslih sinova. Stariji je bio na frontu na Bliskom istoku, mlađi je radio na jednom ranču u Kanadi. Prodorne inteligencije, neustrašivo pustolovna, Iv bi se do kraja posvetila svemu što joj priraste za srce. Imala je dar da zrači izuzetnim šarmom, čime bi smesta navela ljude da se opuste, ali kad bi joj se neko suprotstavio, umela je naglo da plane i gnev bi joj zaplamsao u plavim očima.⁸

Primenjujući svoj šarm i moć ubeđivanja u Srbiji, Iv je pribavljala sanitetski materijal, organizovala prevoz bolesnika i osoblja i nadgledala finansije kragujevačkih bolnica. Nije to bio mali podvig usred ratnog meteža i oskudice u zemlji kojom je harala zarazna bolest. Jedna od Britanki koje su pripadale pomoćnom osoblju opisala je Evelinu kao „izvanredno sposobnu, vrednu i energičnu“.⁹ Kad šarm i ubeđivanje ne bi uspeli, međutim, Iv se nije snbivala da galami podjednako na oficire i na seljake sve dok je ne bi poslušali. Žene s kojima je radila nisu se uvek dale tako lako potčiniti. U roku od mesec i po dana po dolasku u Kragujevac Iv se sukobila s jednom od doktorki.¹⁰ Da bi sačuvala mir, Elsi Inglis je razdvojila zaraćene žene. Evelinu je poslala da uspostavi i vodi poljsku bolnicu u

blizini Mladenovca, sela na svega trideset pet kilometara od fronta. Iv je za deset dana organizovala kompletnu bolnicu pod šatorima, s operacionom salom, zasebnim odeljenjima i smeštajem za osoblje, na jednom travnatom brežuljku iznad sela. Tu joj se pridružila Džek, kao vozač ambulantnih kola.

Posle dugog putovanja do Srbije Džek je bila van sebe od radosti kad je ugledala Iv kako je čeka na peronu u Kragujevcu. „Toliko se radujem što sam ponovo s Iv“, pisala je prijateljici kod kuće. „Presrećne smo što smo zajedno.“¹¹ Neupućenom posmatraču te dve žene bi možda izgledale kao neskladan par. I po izgledu i po sklopu ličnosti bile su potpuna suprotnost jedna drugoj. Za početak, tridesettrogodišnja Džek je bila četrnaest godina mlađa od Eveline. Iv je posedovala klasičnu lepotu i otmeno držanje, uglađene manire, kosa i odeća su joj uvek bile doterane, čak i kad je nosila uniformu, dok je Džek bila dečačke građe, sklona punačkosti, imala je neukrotive crne kovrdže i najudobnije se osećala u muškim odelima i ravnim oksfordskim cipelama. Bivša glumica specijalizovana za uloge koje su obuhvatale i preoblačenja u muškarce, Džek je bila neobuzdani zabavljač i služila se svojom nadarenošću za muziku da svaki otmeni skup pretvori u razuzdanu terevenku. Iako se ne bi moglo reći da je bila lepa, njene plave oči gotovo uvek su bile nasmejane, a široka usta obično razvučena u iskren osmeh. Nesputana i bučna, posedovala je đavolast duh, zbog čega je bila omiljena svuda gde bi se pojavila. Jedna prijateljica ju je opisala kao „nevaljalog, zločestog, opakog majmunčića-tigrića“.¹² Uprkos svim tim razlikama u pojavi, ponašanju i sklopu ličnosti, ipak, Džek i Iv su bile potpuno odane jedna drugoj – iako bi s vremena na vreme Džek dozvolila da je privuče neko ljubazno žensko lice.

Pošto su se ponovo sastale u Kragujevcu, Iv je častila Džek jednim munjevitim obilaskom grada. Nije to bio obilazak iz zadovoljstva, jer su uglavnom obilazile bolnice, pretrpane ranjenicima i bolesnicima, u koje su pretvorene sve škole, hoteli

i kafane. Zadah krvavih zavoja i zagađenih rana bio je gotovo nepodnošljiv u neprovetrenim, pretoplim prostorijama. Tifus je i dalje odnosio desetine žrtava. Među njima su bile i dve Britanke, koje su umrle nedelju dana ranije. Povrh svega toga, nemački i austrougarski avioni su prvi put bombardovali grad. Poginulo je pet civila, a ranjeno još mnogo više. Barem je njihov smeštaj bio udoban, jer je osoblje Bolnica Škotlandanki boravilo u Regentovoj kući, u kojoj je nešto duže od godinu dana živeo prestolonaslednik Aleksandar s dvorom, pre nego što su se povukli južnije, u nešto veću bezbednost.

Posle tri dana u Kragujevcu Džek i Iv su otišle vozom u Mladenovac, gde je Iv s ponosom pokazala poljsku bolnicu koja je u potpunosti bila njeno delo. U dve limene barake bili su smešteni kuhinja i prijemno odeljenje, gde bi ranjenike i bolesnike svukli i okupali, a odeću dezinfikovali ili spalili, pre nego što bi ih obukli u čiste pidžame i smestili u postelje. Ostala odeljenja, operaciona sala, smeštaj za osoblje, praonica rublja i nužnici – sve je bilo u šatorima razapetim po brdskoj kosi dokle god je pogled sezaao. U sredini je postavljen veliki paviljon popođen daskama, gde su žene zajedno obedovale i, kada bi im dužnosti dozvolile, uživale u malo muzike i plesa. Bolnica je ukupno imala kapacitet od trista kreveta, ali kako je trenutno vladalo zatišje u borbama, imali su oko sedamdeset pacijenata, većinom sa starim ranama, ili obolelih od zaraznih bolesti, ili naprosto iznurenih. Personal je činilo gotovo trideset žena, među njima četiri lekarke, osamnaest bolničarki i nekoliko članica pomoćnog osoblja, žena koje su kuvalе, prale rublje i obavljale ostale poslove; sve su one bile volonterke Bolnica Škotlandanki. Pomagali su im austrougarski vojnici zarobljeni u poslednjim borbama. Kako su mnogi od tih ratnih zarobljenika bili mobilisani u krajevima koji su više naklonosti osećali prema Srbima nego prema svojim austrougarskim vladarima, rado su pomagali u bolničkim poslovima u zamenu za hranu i prenoćište. Jedan od njih je čak ranije bio kuvar u hotelu *Trokadero* u londonskom Vest Endu.

Dok je bilo tako relativno mirno, s relativno malo pacijenata, lekarkе su pozvale žene iz Mladenovca i okolnih sela da dođu da bi i njima pružile medicinsku pomoć. Dolazile su peške ili na zaprežnim kolima, noseći odojčad i malu decu. Neke su imale povrede od artiljerijske paljbe za vreme borbi 1914. godine, ali druge su patile od ginekoloških i drugih zdravstvenih problema za koje u svojoj seoskoj sredini, daleko od ma kakve medicinske službe, nikada nisu dobile lekarsku pomoć. Bilo je i dece s ratnim povredama, ali i s tipičnim dečjim bolestima i urođenim defektima, takođe prethodno nelečenima. Da bi uzvratile za lečenje, žene su iz zahvalnosti donosile na poklon jaja i voće.

Kad god nisu bile na dužnosti, žene iz Bolnica Škotlandanki provodile su što su više vremena mogle napolju, da umaknu od isparenja formalina, kojim su svakodnevno prskale šatore da bi sprečile širenje klica tifusa, i da uživaju u toplom suncu na rukama i licu. Leti u Srbiji vreme, međutim, ume da se promeni za tren. Crni oblaci se začas navuku, oluja se sruči na šatore i pretvori tlo u močvaru. Tada bi žene morale da istrče i drže konopce da vetar ne oduva šatore.

Džek je smesta prionula na posao i uspostavila dnevne navike. Uglavnom je vozila ili ambulantna kola ili studebejker – oba prevozna sredstva su stigla s njom iz Engleske radi prebacivanja pacijenata i odvoženja osoblja na sastanke ili između raznih bolničkih jedinica. Džek nije bila početnica u vožnji. Pre rata je nekoliko godina radila kao zvanični šofer Emeline Pankherst, matrijarha pokreta sifražetkinja, i osvojila je zvučne slavopojke u štampi podjednako i kao vešt vozač i kao dobar mehaničar. Dobro poznata pojava u svojoj otmenoj uniformi sa šapkom, Džek je, kao prvo svoje zaduženje, vozila gospođicu Pankherst za vreme dvomesečnog obilaska Škotske, prilikom koga su prevalele više od hiljadu i po kilometara. Čak ni strmi vijugavi putevi kroz Škotsko gorje nisu, međutim, mogli da je pripreme za vožnju po Srbiji, gde su putevi – zapravo samo

utabana zemlja kuda su prolazila zaprežna seljačka kola, a ne asfaltirani putevi za automobile – bez izuzetka bili puni rupa i kamenja i izrovani dubokim kolotečinama. Jedva da su bili prohodni i po suvom vremenu, a kad je padala kiša, najednom bi se pretvorili u kaljuge i bilo je manje-više nemoguće probiti se njima. Već prva vožnja pružila je Džek jasan pojam o iskušenjima koja je čekaju.¹³

Nekoliko dana po dolasku u Srbiju Džek je sela za volan studebejkera da odveze Iv i još dve žene oko šezdeset pet kilometara od Kragujevca do Mladenovca. Po izlasku iz Kragujevca spretno je savlađivala opasno vijugav put koji se uvijao kroz klisuru. Osim što se opasno približavao provaliji, bio je i ispresecan jarcima koje su usekle bujice spuštajući se s planine posle jakih kiša. Pošto su klackavo prevalile oko trideset pet kilometara, Džek je bila primorana da stane: voda je odnela put. Pošto nije bilo moguće nastaviti napred, a odmakle su predaleko da se vrate, Džek je preprečila jednim poljskim putem, ali točkovi su se gotovo odmah zaglavili, posle čega je motor stao. Nasukane tako usred nedodije, putnice su morale da izađu i poguraju automobil ne bi li motor ponovo proradio. Tada se dogodila katastrofa – ključ za paljenje se prelomio i četiri žene nisu imale kud sem da zanoće usred polja. Srećom, naišla su dva vojnika, koja su im pritekla u nevolji i poslala po pomoć. Žene su izbavljene narednog jutra, pošto je sunce izronilo iza planine, a one završile doručak. Džek je, kao i uvek u svemu, pronašla dobru stranu i opisala doživljaj kao „strašno zabavan, i na divnom mestu“. Na većini njenih putovanja dešavale su se slične peripetije. Narednih nedelja Džek se izveštila u savlađivanju varljivih planinskih puteva po nepogodi, uz česte kvarove i zaustavljanje. Kad god bi guma pukla ili se vozilo pokvarilo, Džek je morala da iskoči da bi se pozabavila motorom ili podigla vozilo ručnom dizalicom i promenila gumu.

Za ambulantnim vozilom Bolnica Škotlandanki vladala je velika potražnja¹⁴ – a isto tako i za Džek kao šoferom. Jedan

od srpskih oficira opisao je to vozilo kao najbolje u Srbiji. Konkurencije, zapravo, praktično i nije bilo. Početkom rata čak se i sanitet Britanske vojske oslanjao na kola s konjskom zapregom; na Zapadni front u Francuskoj motorna ambulantna vozila stigla su tek pred kraj 1914. godine. Vrlo je malo takvih vozila stiglo do Srbije, tako da je srpska vojska svoje ranjenike obično prebacivala klimavim volovskim taljigama. U poređenju s tim, ambulantna kola koja je vozila Džek bila su vrhunski luksuz. Osnova je bila obična karoserija, adaptirana pomoću metalnog okvira na kome je zategnuto voskirano platno da bi unutra mogla da se smeste nosila. Obe strane vozila bile su obeležene crvenim krstom. Ako se izuzme tanki vetrobran i delimični krov od platna, deo u kome je sedeo vozač bio je potpuno izložen vetru i kiši. Niska šasija, pravljen za britanske i američke puteve, bila je u stalnoj opasnosti na srpskim putevima punim kamenja, a neprikladan trap je izlagao putnike truckanju, te je putovanje često bilo bolno.¹⁵

Ništa lakše nije bilo ni voziti studebejker. U jednom trenutku, kad se automobil zaglibio i stao nemoćan u blatu, Džek je morala da pronađe dva vola da ga izvuku. S vremena na vreme je vozila čak do Beograda,¹⁶ srpske prestonice, udaljene pedesetak kilometara na sever od Mladenovca, smeštene na desnoj obali Save i Dunava, odakle se pružao jasan pogled na neprijateljske topove na suprotnoj strani reke. Kad nije bila za volanom ni ambulantnog vozila ni studebejkera, Džek je bila zauzeta pravljenjem nameštaja – bila je darovit stolar – i pomagala je u svim opštim poslovima oko pacijenata. Iv je bila podjednako zauzeta, nadgledala je smene osoblja, nabavke na pijaci u selu, kuvanje, pranje rublja i sanitarni režim da bi u bolnici sve teklo glatko. Preostajalo je, ipak, i vremena za dokolicu.

Iv je ubedila neke srpske oficire, smeštene u susednom logoru na brdu, da joj pozajme konje i već je naučila nekoliko bolničarki da jašu. Kad su mogle da umaknu da bi provele malo slobodnog vremena zajedno, Iv i Džek su jahale preko

brda pod prostranim plavim nebom, baš kao što su volele da rade kada bi otputovale u Škotsku ili u vresištima u blizini svoje kuće u Devonu. Prilikom jednog izleta, nekoliko nedelja pošto je Džek stigla u Srbiju, izjahale su sa srpskim konjičkim oficirima do vrha obližnjeg brda, s koga su prethodnog novembra srpski vojnici posle petodnevne borbe odbili austrougarske snage. Mala družina je prostrla ćebad i uživala u pikniku usred bivšeg bojnog polja, a posle toga su Džek i Iv potražile u travi patrone od ispaljenih metaka da ponesu kao suvenire. Bio je to „predivan piknik“,¹⁷ pisala je Džek kući u Englesku, iako je morala da prizna da su pronašli komade kostiju i lobanja „tih jadnih ljudi“ koji su tu izginuli i da je to ostavilo prilično jeziv utisak.

Uveče su večeravale s ostalim ženama u velikom šatoru koji je služio kao kantina. Posle večere bi žene pomerile stolove i stolice da bi mogle da plešu ili izvode koncerte. Na Džek se uvek moglo računati da otpeva poneku omiljenu pesmu iz onih dana kada je nastupala na pozornici ili da u improvizovanom kostimu prikaže odlomak neke dobro poznate predstave. Ponekad bi žene pozvale srpske oficire iz susednog logora. Lepi u svojim sivim uniformama i čizmama visokih sara, ljudi su pevali setne srpske pesme, a zarobljeni austrougarski vojnici su ih pratili na violinama. Zatim bi žene odbacile uobičajena pravila dostojanstvenog držanja i uhvatile se s muškarcima za ruke da nauče srpska kola, pa su zajedno trupkali po daščanom podu i obrtali se u vrtoglavom sivom kovitlacu. Nije nikakvo iznenađenje što su u toj atmosferi prisnog drugarstva neki srpski oficiri pomalo podlegli Evelininoj pristaloj pojavi i samopouzdanom ponašanju. Jedan konjički pukovnik, ljudeskara širokih grudi koji je mogao da pocepa popola ceo špil karata, bio je jedan od njenih najvećih obožavalaca.¹⁸ Džek je, međutim, više bila zainteresovana za jednu bolničarku, ali je na svoju žalost otkrila da se ona ubrzo vraća kući.

Pošto bi muzika prestala i muškarci se vratili u svoj logor, Džek i Iv bi se, posrćući od umora, provukle između konopaca koji su držali šatore, da bi po mraku pronašle onaj u kome su spavale. Kad bi noć bila vedra, spavale su napolju u travi, zaklonjene jedino mrežom protiv komaraca. „Divno je spavati pod zvezdama svake noći“, pisala je Džek kući.¹⁹ Kad je padala kiša, sklonile bi se u šator. Samo su tu, u privatnosti svog šatora pod srpskim noćnim nebom, mogle zaista da budu ono što su. Samo su tu bile slobodne da se uhvate za ruke i čvrsto zagrlje. U pismima nikada nisu govorile o vođenju ljubavi, ali je Džek svoja osećanja otkrila u strastvenim pesmama koje je posvetila Iv.²⁰ U njima odaje hvalu Evelininom „snažnom zagrljaju“ i „poljupcima na mom licu“. Obe su, međutim, znale da njihovo idilično leto neće potrajati.

Bilo je to tek puko zatišje pred buru. Radeći u svojoj bolnici pod šatorima, Džek i Iv su svakodnevno gledale reke srpskih vojnika kako odlaze na železničku stanicu da bi se ukrkali u vozove koji će ih odvesti na front.²¹ Kad je vetar duvao iz odgovarajućeg pravca, čula se čak i grmljavina topova što su sa suprotne obale Dunava s vremena na vreme zasipali paljbom Beograd. Posle pobede koju su Srbi godinu dana ranije odneli nad agresorom, austrougarska vojska je dobila pojačanja od nemačke vojske i te udružene snage su se sada gomilale na Dunavu spremajući se za novi pokušaj osvajanja. Prema govorcanjima koja su dopirala u poljsku bolnicu, Bugari, srpski susedi na istoku, spremali su se da istovremeno prodru preko istočne granice Srbije. Svesna da se opasnost približava, doktorka Inglis se u julu sastala s organizatorima ostalih britanskih medicinskih jedinica u Srbiji na hitno sazvanoj konferenciji²² da bi se dogovorili da li da se spakuju i zapute kući u bezbednost – ili da ostanu. Osoblje je bilo jednodušno. Zavetovali su se da će ostati i pružati pomoć Srbima da istrpe sve čemu ih rat bude podvrgao.

Zasad su, ipak, Džek i Iv koristile najbolje što su mogle letnje sunce danju i iskričavo nebo noću, pitajući se šta li nosi budućnost i razmenjujući uspomene iz prethodnog života, koji su živele sasvim različito. Poticale su iz dva u potpunosti drugačija sveta. Džek, večni klovn, nepopravljivi šaljivdžija, morala je da savlada tešku školu opstanka, ali bi uvek uzletela iznad svih nevolja kao, prema rečima jednog člana njene porodice, divlji soko.

DRUGO POGLAVLJE

Divlji soko

Škotska, osma decenija XIX v.

SPROZORA KUĆE u kojoj je odrasla Iv je videla vrh Ben Nevisa, najviše planine u Britaniji, kako se penje u oblake. Kad je sa sestrama trčala kroz paprat iza kuće, mogla je da trči kilometrima na bilo koju stranu, kroz šume gde graciozno kroče jeleni, kroz vresišta što ih nadleću zlatni orlovi, do reka iz čije matice iskaču lososi. A kad bi se popela na vrh Ben Nevisa, što je često radila, videla bi, ako je dan bio vedar, daleka ostrva gde se iskre u Atlantskom okeanu.

Iv je uvek živela na visokoj nozi. Rođena 1867. godine, plemenita Evelina Skarlet, kako je glasila njena zvanična titula, bila je treća i najmlađa kći Vilijama Abindžera, trećega barona Abindžera, i njegove žene Helen, Amerikanke po rođenju. Dok je Evelina odrastala, njena porodica je vreme podjednako provodila u svojoj kući u Kensingtonu, pomodnom delu Londona, i na svom ogromnom imanju u Škotskoj, koje je obuhvatalo i pola Ben Nevisa, uz nekoliko manjih okolnih planina. Zamak Inverloki, dom Evelinine porodice, impozantni je granitni dvorac s kulama i kruništima, oko koga se prostiru uredno

doterani vrtovi. Kraljica Viktorija, koja je u Inverlokiju provela nedelju dana 1873, kada je Evelina imala šest godina, izjavila je: „Nikad nisam videla lepše ni romantičnije mesto.“¹ Ipak, mada je zamak po svemu delovao kao da je sigurno igrao važnu ulogu u nekoliko prethodnih vekova škotske istorije, sagradio ga je zapravo Evelinin otac, koji mu je i dao to razmetljivo ime, a gradnja je dovršena godinu dana pre nego što se ona rodila.² Od prvobitnog zamka Inverloki ostale su samo razvaline na jednom drugom delu imanja barona Abindžera. Koliko god Skarletovima bilo milo Škotsko gorje, svoje bogatstvo i status ta je porodica barem delimično dugovala jednom znatno trop-skijem mestu i neporecivo sumnjivijem izvoru.

Evelinini preci su se obogatili na Karipskim ostrvima, od plantaža šećerne trske na kojima je radilo afričko roblje. Skarletovi su prvobitno stigli u Britaniju u vreme normanskog osvajanja, kada su i dobili zemlju na jugu Engleske i drugim delovima Britanskih ostrva. Gotovo šest vekova kasnije, 1655. godine, Fransis Skarlet je pristupio britanskom vojnom pohodu koji je preoteo Jamajku od Španaca. Za ulogu koju je u tome odigrao nagrađen je velikim imanjem na tom ostrvu.³ Od tada su se Skarletovi, i ostale britanske porodice na Jamajci, s kojima su Skarletovi sklapali bračne veze, bogatili na zaradi od plantaža šećerne trske, koje je u potpunosti obrađivala robovska radna snaga. Kao i drugi plantažeri na Karipskim ostrvima, Skarletovi su na robove gledali kao na svoje zakonito vlasništvo, koje mogu da koriste u kakve god svrhe da poželeva. Evelinin čukunčukundeda je imao četiri kćeri mešanke, koje je materijalno obezbedio svojom oporukom iz 1777. godine; Evelinina čukunbaba je svojim naslednicima ostavila petoro robova kada je umrla 1828.

Evelinin pradede Džejms Skarlet, koji će postati prvi baron Arbindžer, rodio se na porodičnoj plantaži šećerne trske u blizini Montego Beja, najvažnijeg grada u parohiji Svetog Džejmsa na severozapadu Jamajke, i odrastao je okružen crnom

poslugom i robovima. S petnaest godina Džejms je otplovio u Britaniju na studije prava i više se nije vratio na Karibe – iako jeste primio nadoknadu za petoro nasleđenih robova, pošto je 1834. godine ropstvo ukinuto. Svoju ženu Škotlandanku Luizu Kembel upoznao je u Engleskoj, iako je i ona rođena na Jamajci, gde je njena porodica posedovala nekoliko plantaža. Pametan i ambiciozan pravnik, Džejms se uspeo do položaja javnog pravobranioca i stekao je titulu barona 1835. godine, uzevši titulu prema imenu sedišta svoje grofovije, Abindžer holu u Sariju. Šest godina kasnije, 1841, poslao je svog sina Roberta, drugog barona Abindžera, da kupi imanje Inverloki kao letovalište na koje će porodica odlaziti s gostima da love divlje guske, jelene i losose, držeći korak s viktorijskom aristokratijom obuzetom strašću prema lovu u Škotskom gorju. Evelinin otac Vilijam, koji je 1861. postao treći baron Abindžer, bio je, međutim, taj u kome se razvila doživotna ljubav prema Škotskoj i svemu škotskom. Vilijam je prodao Abindžer hol, pretvorio Inverloki u prevashodni dom svoje porodice i posvetio sve slobodno vreme razonodama pod otvorenim nebom na svom ogromnom imanju.

Iv je od oca, koji je s dvadeset godina stupio u vojsku i borio se u Krimskom ratu, nasledila izoštren smisao za odvažnu i snažnu samodisciplinu, isto kao i neustrašivost pred opasnošću. Odrasla je slušajući priče o vojničkoj hrabrosti svojih predaka, jer ne samo što se njen otac istakao u nekoliko značajnih bitaka na Krimu nego je i njen deda-stric Džejms Jork Skarlet predvodio Juriš teške konjice kod Balaklave, koji je prošao mnogo uspešnije od katastrofalnog Juriša lake konjice. Bez obzira na čelične živce u ratu, Vilijam se oženio iz ljubavi. Raspoređen sa svojim pukom za vreme Američkog građanskog rata u Montreal, zaljubio se u Helen Magruder,⁴ tamnokosu i tamnooku lepoticu čija je porodica umakla od rata u Kanadu. Helenin stric i brat su se borili na strani Konfederacije – Vilijam je i sam bio simpatizer Juga⁵ – ali je njen otac, bivši oficir američke

ratne mornarice, odlučio da bude neutralan, radije nego da sa svojim zemljacima s Juga digne oružje na Savezne Države, kojima se kao vojnik zakleo na vernost. Evelinina majka Helen, koju su nazivali cvetom montrealskog društva, bila je darovita umetnica, koja je obišla kulturne znamenitosti u Evropi i ovladala s nekoliko jezika. Helen i Vilijam su se upoznali za vreme jedne polo utakmice – Vilijamovog konja je ubo obad i jahač je zbačen tako da je udario u ogradu i izgubio svest. Povrativši se iz nesvesti ugledao je Helen, „privedenje u belom muslinu“, kako se nadvija nad njim pružajući mu prvu pomoć.⁶ Venčali su se u Montrealu nekoliko meseci kasnije. Vilijam je očigledno bio sasvim očaran svojom južnjačkom lepoticom, ali je njegovu porodicu užasavalo što će krv Skarletovih okaljati nekakva nezvana i neželjena Amerikanka, naročito neka koja uopšte nema novca. Kako XIX vek bude odmicao, desetine britanskih aristokratskih porodica će prevazići taj snobovski stav i privenčati naslednice bogatih američkih industrijalaca da bi popunile ispražnjene novčanike i sefove.⁷ Helen Magruder je bila ispred svog vremena po tome što je probila odbrambene zidine britanskog plemstva, ali što se tiče novčanog stanja Skarletovih, tome je slabo mogla da doprinese. Vilijamova majka je bila užasnuta činjenicom da Helen u brak stupa donoseći svega dvadeset hiljada funti (što bi danas vredelo oko dva miliona u istoj valuti) i žalila se: „Muka mi je od toga što sad imam tu prekoatlantsku vezu.“⁸

Ni britansko visoko društvo nije sa ništa više topline pozdravilo novu ledi Abindžer kada ju je Vilijam 1864. godine doveo kući. Vodeće domaćice u to vreme su je izostavljale iz važnih društvenih događanja, jer su prezirale njene neplemičke manire i američki akcenat, koji su smatrale vulgarnim. Sve se to promenilo preko noći pošto je kraljica Viktorija pozvala mladence u Vindzorski zamak u goste, posle čega su pozivnice počele da pljušte sa svih strana.⁹ Helen je većinu bacila pravo u korpu za otpatke i nikada nije oprostila prethodno nanesene

uvrede. Rešena da ostavi utisak na svoju novu životnu okolinu, međutim, uvek se pojavljivala besprekorno doterana na onim događanjima koja bi udostojila svog prisustva. Haljine joj je kreirao Čarls Frederik Vort, otac visoke mode, koji bi doputovao iz Pariza da joj donese svoje najnovije kreacije i podesi ih prema njenoj volji. Vilijam i Helen nisu naročito voleli život u gradu i najveći deo godine su provodili u Škotskoj. U London bi se sklanjali preko najgoreg dela zime, ali od prvog znaka proleća pa do poslednjeg izdisaja jeseni uživali su u svom škotskom zamku. Starali su se da i njihova deca tamo uživaju. Tri kćeri, Ela, Helen i Evelina, rodile su se u rasponu od četiri godine od venčanja svojih roditelja; Evelina, koju je porodica zvala Iv ili Ivi, bila je prva koja je rođena u Inverlokiju. Četvrta devojčica umrla je još kao vrlo mala, pre nego što je 1871. godine na svet došao i Džejms Jork Makgregor, jedini sin i naslednik.¹⁰

Zahvaljujući prosvećenosti svoje majke i ljubavi svog oca, Iv i njene sestre su uživale u blagodatima liberalnog obrazovanja i ličnih sloboda krajnje neuobičajenih za devojčice iz njihovog društvenog kruga u to doba. Podučavali su ih guvernante i privatni učitelji kod kuće, i one su odrastale sa žudnjom za znanjem i težnjama da ostave traga u svetu. Pošto bi se časovi završili, tri sestre su imale slobodu da istražuju imanje koje se rasprostiralo na više od sto sedamdeset kvadratnih kilometara, dok je mlađi brat, mali budući gospodar Inverlokija, kaskao za njima. Devojčice su podizane da budu otporne i spretne u fizičkim aktivnostima, dorasle svakom dečaku svojih godina u jahanju, lovu i ribolovu. Pod očevim okriljem naučile su da love jelene, divlje guske i zečeve, da upravljaju čamcem na jezerima i na moru, da pecaju ribu iz dveju reka koje su tekle granicama imanja i da peške prevaljuju velika rastojanja po svakom mogućem vremenu. Iv je naročito volela da pešači ili jaše do najudaljenijih kutaka imanja s ocem, visokim, krupnim čovekom s bujnim izvijenim brkovima, da bi obišli napoličare ili gledali kako se šišaju ovce. Iv je mogla da uživa u još više

slobodnog vremena s ocem pošto se on penzionisao i povukao iz vojne službe kad je njoj bilo deset godina. Iako je bila tanane građe, s pomodno uzanim strukom zahvaljujući steznicima koji su bili obavezni deo ženske odeće u to vreme, gajila je, kao i njen otac, strast prema fizičkim aktivnostima pod otvorenim nebom i postala je izvanredan jahač, uživajući u tome da stalno goni sebe preko dosegnutih granica.¹¹

Deca su morala da budu žilava i kad se posle celodnevnih istraživanja napolju vrate kući. Iako je kuća ogromna, s više od trideset soba na tri sprata, hodnici su bili mračni i promajni, spavaće sobe hladne, a kupatila još hladnija. Voda za kupanje je morala da se greje u kuhinji i nosi uz stepenice. Škotski planinski vetrovi su hujali oko kuće, tresli prozore i povijali treperavi plamen gasnih svetiljki. Pri slabašnoj svetlosti portreti predaka i preparirane glave jelena koje je baron ustrelio, na zidovima veličanstvenog ulaznog hola kuće poprimali su avetinjski izgled.

Dok su devojčice vredno radile za vreme časova u svojoj učionici, njihov mali brat, koga su zvali Džim, poslat je na Iton, gde se školovao i njihov otac. Nevaljalko koji će postati crna ovca porodice Skarlet, Džim je večno dizao kuću na glavu kad bi došao na raspuste. Bio je „najgore kuće pušteno s lanca koje sam ikada videla“,¹² rekla je Iv rođaki jednom prilikom. Iv je, međutim, i sama imala divlju i buntovnu crtu u svojoj naravi. Za razliku od brata i sestara, ona je od pradede, prvog barona Abindžera, nasledila svetlu kosu i put i svetloplave oči umesto majčinih tamnih nijansi, ali je bila prožeta majčinom nezavisnošću i vatrenim duhom. Sa dvanaest godina podsećala je očevu sestru Fani na njihovog brata koji je umro pre punoletstva. „Moj mlađi brat, koji je umro tako davno, kao da se ponovo rodio u njoj, i zato sam je odmah zavolela. Ubrzo sam ustanovila da, isto kao i on, ima velikodušnu narav i vrele ćud.“¹³

Godinu dana kasnije Iv su, u nastojanju da joj obuzdaju tu ćud ili da joj prošire vidike, poslali da se godinu ili dve školuje

u Diseldorfu, gde je živela kod jedne nemačke porodice. Tu je naučila da tečno govori ne samo nemački nego i francuski i stekla kao i njena majka strast prema stranim jezicima i kulturama. Snažna želja za putovanjima ponekad ju je dovodila i u opasne situacije. Prilikom jednog putovanja u Egipat, na koje je posla s majkom i prijateljima kada joj je bilo osamnaest godina, napali su ih neki razgnevljeni seljani.¹⁴ Pošto su po običaju doplovili Nilom, putnici su iznajmili magarce da bi obišli neke drevne spomenike. U povratku je izbila svađa, najverovatnije oko iznosa koji treba platiti za magarce, i seljani su počeli da ih gađaju kamenicama. Pošto ih je nekoliko pogodilo Iv, jedan mladi oficir se zaletio na napadače, ali se okliznuo i gomila je nasrnula na njega. U tom trenutku je Iv jurnula sa svojim jačim bičem i seljani su se razbežali. Nagon da brani druge ne plašeći se za sebe, udružen sa žestokim osećanjem aristokratske povlašćenosti, provešće Iv i kroz mnoge druge neprilike.

Osamnaestogodišnjoj Iv život je izgledao savršeno. Ako nije s roditeljima obilazila svetska čuda, provodila je vreme družeći se preko vikenda s bogatima i slavnima u njihovim kućama na selu, odlazeći u pratnji šaperona na balove da bi plesala s mladim udvaračima koji su svi redom nosili plemićke titule i loveći i jašući s ocem u Inverlokiju. Kud god da je išla, služila ju je posluga, ugađano joj je biranom hranom i ušuškavana je svim udobnostima. Iv je bila pametna, samouverena, privlačna i bogata; imala je veze i povlastice. Helen, sestra koju je Iv najviše volela, udala se, međutim, godinu dana ranije,¹⁵ a Ela, najstarija, darovita pijanistkinja, otišla je u Beč na studije. Sama s roditeljima kod kuće Iv se dosađivala i bila je usamljena. Da ispuni sate besposlice, osnovala je nedeljnu školu¹⁶ za decu napoličara na imanju Inverloki. Posavetovala se o sadržaju časova sa svojim rođakom Sidnijem, koji je postao sveštenik u Herfordširu, i molila ga je da dođe kod njih preko leta. „Božanstven je dan za penjanje na Ben Nevis“, rekla je ona „Sidiju“, starijem od nje šest godina, a „večeri su ovde prekrasne, kakvi

zalasci sunca“. Koliko god da je priroda oko Inverlokija bila veličanstvena, međutim, Iv je nestrpljivo čeznula za promenom i jedva je čekala da umakne. Prilika joj se ukazala tog leta, ne zahvaljujući dolasku rođaka Sidija, nego u liku jednog majora dvostruko starijeg od nje.

MAJOR HENRI VIKAM Bruk Tanstol Haverfild, četrdesetjednogodišnji oficir, stupio je u britansku Kraljevsku artiljeriju kad mu je bila dvadeset jedna godina – pre nego što se Iv uopšte i rodila – i istrajno je napredovao od čina do čina. Uprkos impresivnom nizu imena koja je nosio, major je poticao iz skromne porodice koja je pripadala srednjoj klasi i živela u Batu. Građen slično kao Evelinin otac, visok, kovrdžave kose koja se proređivala na čelu, čupavih brkova uvijenih nagore, Henri Haverfild je bio sin i unuk ljudi koji su, baš kao i Evelinini preci, služili u britanskoj vojsci.¹⁷ U zamak Inverloki je došao na jednu letnju zabavu, koja je verovatno podrazumevala i lov na divlje guske, budući da je sezona počinjala 12. avgusta – i smesta je zaneo Iv. Udvaranje naočitog, šarmantnog starijeg muškarca, koji je bio dobar jahač i izvanredan strelac, bilo joj je veoma uzbudljivo. Kad ju je nekoliko nedelja pošto su se upoznali major zaprosio, Iv, koja samo što je napunila devetnaest godina, beše van sebe od oduševljenja. Njoj je to što će postati žena jednog oficira obećavalo putovanja i pustolovine za kojima je žudela. Verili su se još pre Božića i svadba je brzo pripremljena.

Venčanje, održano u Crkvi Svetog Stefana u Kensingtonu u februaru 1887. godine, bilo je raskošan događaj kome je prisustvovalo londonsko visoko društvo. Iv je pred oltar stala u satenskoj krem venčanici, izvezenoj biserima, s dugim šlepom i dugim velom od tila na kome su se iskrili dijamanti. Nosila je ogrlicu i narukvicu s ametistima koju su joj za svadbu poklonili napoličari s Inverlokija, a u kosi cvetove narandže. Posle venčanja su se svatovi okupili u londonskoj kući Abindžerovih,

gde se Iv presvukla u sivi putni kostim obrubljen krznom. Tog popodneva mladenci su otputovali preko Lamanša na medeni mesec. Dok su oni putovali ka obali, u Inverlokiju je svadbeno slavlje tek počinjalo.¹⁸ Posle pozdravne salve ispaljene s terase zamka zapaljene su vatre na najvišim tačkama širom imanja, a kada je pao mrak i ogromna vatra na vrhu Ben Nevisa. Dok je plamen obasjavao noćno nebo, napoličari, radnici s imanja i kućno osoblje nazdravljali su mladencima i plesali uz gajde sve do sitnih sati.

Bez obzira na razliku u godinama, Iv je bila srećna sa svojim majorom, koga je u šali zvala Dečko ili, češće, Džek. Najpre su živeli u Ekseteru, gde je major bio raspoređen na dužnost, i gde je Iv u rasponu od dve godine rodila dva dečaka, koje su krstili Džon Kembel i Bruk Tanstol.¹⁹ Porodica se zatim preselila u lepu elizabetansku plemićku kuću zvanu Vest hol, nedaleko od Šerborna u Dorsetu. Velika kuća, sa štalama, vrtovima i prostranim okolnim imanjem, pružala je dovoljno mesta dečacima da slobodno jurcaju, a Iv da gaji svoje konje. Iako se Iv ponosila svojim sinovima, materinstvo za nju nije bilo opterećenje, jer je imala ukupno šestoro članova posluge, računajući tu i dadilju, koji su pomagali oko dece.²⁰ Iv je učestvovala u lovovima – bila je jedna od prvih žena koje su jahale na muški način umesto postrance u sedlu²¹ – i počela je da vodi lovački dnevnik, koji će nastaviti da vodi narednih dvadeset pet godina. Budući da su imali sasvim dovoljno slobodnog vremena, Haverfildovi su rado odlazili na pozorišne predstave u London, pecanje na reci Vaj u Herfordširu i božićne proslave u Inverlokiju.²² Porodična sreća, međutim, nije dugo potrajala.

Svega četiri godine po njihovom venčanju, četrdesetpetogodišnji major Haverfild je bio prinuđen da se penzionise zbog slabog zdravlja. Majorovi simptomi su delovali čudno i potpuno su zbunjivali Iv, ali su zapravo bili prilično česti među sredovečnim muškarcima viktorijanskog doba. Henri je najpre patio od slabosti u mišićima, gubljenja ravnoteže i opšteg

pomanjkanja koordinacije, ali stanje mu se ubrzo pogoršalo i dobijao je iznenadne napade od kojih mu se telo nekontrolisano treslo i grčilo, a ponekad bi i gubio svest. Dijagnoza je glasila „opšta paraliza“ – pod tim varljivim pojmom, široko primenjivanim u to vreme, lekari su obično podrazumevali sifilis.²³

Sifilis je u Evropu prenet u XVI veku, a početkom XIX veka je dosegao epidemijske razmere. Procenjuje se da je u Britaniji od ove zarazne bolesti bolovalo jedno od svakih desetoro ljudi, a vojska i mornarica su bile naročito zahvaćene. U većini slučajeva su simptomi – otvorene rane na genitalijama, koje su zatim prelazile u opšti osip i groznicu – nestajale posle nekoliko nedelja, ali bi se kod približno svakog trećeg obolelog posle više godina, ili čak i decenija, razvili neizlečivi simptomi telesnog propadanja pošto bi bolest napala srce i pluća. Osim fizičke slabosti i grčeva, mogli su da se razviju i mentalni problemi, između ostalog sumanuta uverenja, halucinacije i demencija. U toj završnoj fazi bolest je nazivana opšta paraliza usled umnog poremećaja ili samo opšta paraliza.²⁴

Iako su sredinom XIX veka neki lekari prepoznali sifilis kao uzrok ovog stanja, većina britanskog medicinskog osoblja i dalje nije znala za tu povezanost. Vrlo je verovatno, dakle, da ni Iv, ni Henri, pa čak ni njegov lekar nisu imali nikakvog pojma o razlozima njegovog naglog propadanja. Srećom po Iv, ona po svemu sudeći nije zaražena, jer je sifilis zarazan samo u svojim ranim fazama. Neki viktorejanci koji su od sifilisa oboleli u mladosti nikada se nisu ženili iz straha da ne prenesu bolest svojoj ženi, a vrlo je moguće i deci, ali bi drugi sasvim bezobzirno zarazili svoju nevestu prve bračne noći. Dok je Henriju zdravlje propadalo sve gore, Iv je bila nemoćna da mu pomogne. Otputovali su u severnu Afriku u nadi da će mu toplije podneblje činiti dobro, ali izgledi su pred njima bili mračni. Dok joj je muž postajao sve bolesniji, Evelini su stigle i druge loše vesti.

U januaru 1892. godine, kada su se Iv i Henri nalazili u Maroku, nenadano joj je umro otac.²⁵ Nedelju dana ranije se prehladio na putu iz Londona u Inverloki i prehlada je prerasla u upalu pluća. Kad su vesti stigle do Iv, otac joj je već bio sahranjen. Njen brat Džim, kome je tada bila dvadeset jedna godina, smesta ga je nasledio kao četvrti baron Abindžer. Tako je Iv jednim udarcem izgubila ne samo oca, koga je veoma volela, nego i dom u kome je odrasla, jer je Inverloki, naravno, pripao Džimu. Mali brat od koga su tri starije sestre uvek bile brže i bolje, sada je u potpunosti raspolagao porodičnom kućom i bogatstvom. Mada je pošao očevim stopama i stupio u vojsku, Džim je zatim naneo ljagu imenu Abindžer, a imanje Inverloki doveo na ivicu propasti. Godinu dana pošto je nasledio titulu Džim se našao upleten u skandal, pošto se jedna mlada žena utopila u jednom od jezera na imanju.²⁶ Njegova uloga u toj nesreći ostala je nerazjašnjena, ali bila je dovoljno ozbiljna da ga porodični advokati posavetuju da otputuje u Ameriku dok se stanje malo ne rashladi. Putovanje u Ameriku nimalo nije doprinelo da se Džimova neobuzdana ćud ublaži. Koristeći imanje Inverloki kao jemstvo, Džim će se u narednih deset godina opteretiti ogromnim dugom, najverovatnije izazvanim kockom.²⁷

Dok je on živio punim plućima, pred Iv i Henrijem je zjapila mračna budućnost. Po povratku u Dorset preselili su se ponovo, ovog puta u Bišops Kondl, nekoliko kilometara od svog predašnjeg doma, ali se Henriju stanje nije popravljalo. U januaru 1895. godine pao je u komu i nekoliko nedelja kasnije umro.²⁸ Dvadesetsedmogodišnja Iv ostala je udovica sa dva sinčića, jednim od sedam i jednim od pet godina. Smrt njenog „milog Džeka“ teško ju je potresla. U spomen na njega naručila je jedan vitražni prozor za crkvu u Bišops Kondlu. Umesto da utone u žalost, međutim, Iv je odlučila da pođe u pustolovinu ne bi li zaboravila na tugu. Dvadeset petog januara, sutradan pošto je major sahranjen, ostavila je sinove s jednom tetkom i

rezervisala sebi kartu za plovidbu preko Atlantika.²⁹ Rešila je da ode u goste rođaku svog pokojnog muža Lajonelu Karde-nu, britanskom konzulu u Meksiku.³⁰ „Opredelila sam se za potpunu promenu“, zapisala je u dnevniku koji je vodila za sve vreme putovanja.

Iv je isplovila iz Liverpula u februaru 1895. godine na te-retnom parobrodu *Vilijam Klif*, u susret ledenom vetru, na jednomesečno putovanje do Meksika. Nosila je samo jednu putnu torbu, koju joj je majka poklonila na dan venčanja, i put-ni kovčeg koji je pripadao pokojnom majoru. Uprkos činjenici da je na put pošla sama i u žalosti, predala se novom iskustvu iz sve snage, družeći se s petoro saputnika i posadom broda i koristeći svaku priliku da obiđe luke u kojima su pristajali. Šarmantna, obrazovana i bogata mlada udovica, Iv je neizbe-žno privlačila pažnju za sve vreme putovanja. Sprijateljila se s brodskim oficirima – jedan joj je obećao da će u povratku poneti papagaja koga je Iv nameravala da pošalje prijateljici kod kuće – a naročito s kapetanom Fostom, koji je davao sve od sebe da udovolji svim njenim potrebama. Dok se prvih nekoliko dana plovidbe Iv osećala loše, kapetan je bio pažljiv i ljubazan. Sama ona je krivila svoju „čistu slabost“, a ne morsku bolest, mada je svakako potres zbog gubitka koji je podnela bio otežavajući činilac. Uskoro se pridigla, međutim, i odlazila je s Fostom – „najpriyatnijim čovekom za odlaske u obilazak“ – na razne izlete na obalu.

Početkom marta brod je pristao u Kolonu, na atlantskoj obali Paname. Za vreme tog trodnevnog zastanka Iv i kapetan su novom prugom otputovali preko uzane prevlake do Paname, prestonice istoimene države, na suprotnoj obali, u Panamskom zalivu. U gradu su ručali s britanskim vicekonzulom i njego-vom ženom, koji su bili Fostovi prijatelji, u njihovoj kući s pogledom na Tihi okean. Sledeća luka u kojoj je brod pristao bio je Kingston na Jamajci, te je Iv s kapetanom obišla ostrvo na kome su nekada živeli njeni preci. U Speniš Taunu, staroj

prestonici, Evelina je pronašla neke dalje rođake, ali nije ni pokušala da nađe ostatke starih plantaža porodice Skarlet kod Montego Beja.

Nekoliko dana kasnije brod je doplovio u Tampiko, na meksičkoj obali. Tu se, dok je čekala da bude obavljen istovar, Iv kupala u atlantskim talasima koji su se razbijali o peščani sprud na ušću reke, uprkos tome što nije znala da pliva, i ne obraćajući pažnju na upozorenja da u blizini ima ajkula. Posle toga je sušila kosu na suncu, ličeći na „nešto najneurednije na svetu“. Otplovivši zatim dalje niz meksičku obalu, prispeli su u Verakruz, močvarnu luku koja je vrvela tropskim bolestima. U Verakruzu se Iv oprostila s kapetanom Fostom i njegovom posadom. Zamišljala je sebe na još mnogim budućim putovanjima morem, ali bila je sigurna: „Nikada se neću naći na nekom brodu s boljim ljudima, od poslužitelja u kabinama pa do kapetana.“ Karden ju je dočeka u Verakruzu, pa su se sutradan rano ujutru zaputili ka Meksiko Sitiju. Karden, visok, dostojanstven čovek od četrdesetak godina, bio je vrstan diplomata, koji se prethodno nalazio na dužnosti u Havani. U Meksiko Siti je stigao deset godina ranije i tečno je govorio španski. Prvobitno je poslat da zastupa britanske interese u državi čiji je novi predsednik Porfirio Dijaz, pošto se domogao vlasti, uveo jedno dugo razdoblje mira i napretka nametanih čeličnom pesnicom. Evelini se Kardenova žena Ana, rodом Amerikanka, dopala na prvi pogled, ali je prema samom Kardenu smesta razvila trajnu antipatiju. Odbojnost je bila uzajamna. Iv je smatrala da je Karden lenj, pompezan i, što je bilo najgore od svega, barem po njenom mišljenju, dosadan. Karden je sa svoje strane bio ogorčen Evelininim istraivanjem u nameri da radi što god joj se dopadne, bez obzira na opasnosti ili na pravila pristojnog ponašanja. Iv je kod Kardenovih u Meksiku ostala šest meseci, ali ubrzo su joj postali zamorni i njihov mirni način života i Kardenovi pokušaji da obuzda njen neukrotivi duh. Na Kardenovo zgražanje, Iv nije odustajala od iznajmljivanja konja

da bi odlazila na jahanje sama ili – što je u njegovim očima verovatno bilo još gore – bez ženske pratnje s muškarcima s kojima se upoznala i prijateljila. Karden ju je naizmenice pre-korevao i zlovoljno se durio, ali Iv nije dozvoljavala da bude potčinjena. Pošto je provela tri godine starajući se o bolesnom mužu, a zatim podnela težak potres zbog njegove smrti, imala je nameru da doživi Meksiko u punoj njegovoj živopisnosti.

U Meksiko Siti ju je ispunjavala dane obilazeći vrtove, bulevare i javna zdanja, i odlazeći na izlete do bogataških predgrađa. Zahvaljujući vezama Kardenovih, družila se s prestoničkim kremom okupljenim iz raznih zemalja sveta na pozorišnim predstavama, konjskim utrckama i u klubu *Džokej*, omiljenom među bogatim svetom. Kad su Kardenovi bili zauzeti i nisu mogli da je prate, odlazila je u obilaskе s jednim njihovim prijateljem Meksikancem. „Da nije njega, ne bih mnogo videla“, zapazila je. Bilo je i dana kada je izjahivala s jednim inženjerom Englezom, koji ju je vodio da vidi njegove radove na kanalizacionom sistemu preko potrebnom meksičkoj prestonici. Šetajući jednog nedeljnog popodneva Paseom, bulevarom s drvoredima koji se pruža kroz srce grada, kojim su se lepo odeveni Meksikanci vozili u kočijama svih zamislivih vrsta, Iv je prvi put u životu ugledala jedan automobil, ali je smatrala da vozač izgleda „vrlo glupavo“. Čvrsto je zastupala stav da je jahanje na konju „jedini način da se vidi ova zemlja, čiji su putevi sasvim nemogući za vožnju“, podjednako kočijama s konjskom zapregom i bez nje. Bez obzira na sve bogatstvo prikazivano na Paseu, Iv je isto toliko opčinjavao obični meksički narod u nošnjama živih boja, čiju je bučnu svirku često slušala dok je sama lutala ulicama i tržnicama.

Kako Ana nije volela prestonicu za vreme kišnih letnjih meseci, Iv je posla s Kardenovima u njihovu kuću na jezeru Čapala u planinama. Tu je naučila da pliva i da puca iz vinčesterke. S puškom o ramenu zaputila se jednog jutra u pet sati na dugačko pešačenje sa starim Indijancem koji ju je poveo u lov

na divlje patke. Posle nekoliko nedelja plivala je sasvim dobro, a kad su se krajem maja vratili u grad, govorila je španski gotovo već potpuno tečno. Napetost između nje i Lajonela, međutim, nije popuštala. Lajonel je dosadno društvo, zapisala je Iv u dnevniku, večno ili zlovoljan ili je kori zbog ponašanja koje smatra zastranjivanjem. Da malo promeni sredinu, odlazila je na neko vreme u goste raznim prijateljima Kardenovih u drugim delovima zemlje. Dok je gostovala kod jedne britanske porodice koja je vodila rudnik srebra na zapadu Meksika, pridružila se muškarcima koji su pošli na dvodnevno jahanje da donesu novac iz banke upravo dok je trajala potera za nekim beguncem koji je ubio dva čoveka. Družina se vratila sa šest hiljada dolara i vojnom pratnjom, ali ubica je, na Evelininu razočaranje, već bio uhvaćen.

Posle šest meseci u Meksiku Iv je s Lajonelom (Ana je otišla da obiđe rodbinu u Njujorku) prešla preko granice i povremeno putujući s Kardenom, ali češće sama, obišla Sjedinjene Američke Države i Kanadu. Putovanje po Severnoj Americi preraslo je u krupan biznis otkako je sredinom XIX veka širenje železničke mreže otvorilo taj kontinent za putnike čiji je cilj naprosto bilo razgledanje. Turisti su se jatili da vide gradove u procvatu i čuda prirode čiju su slavu širili romanopisci, novinari i slikari.³¹ Bilo je, međutim, i dalje relativno retko da žene putuju železnicom ili hodaju ulicama same. Iv to, kao što je i bilo uobičajeno za nju, ni najmanje nije ometalo.

Pošto se s velikom zahvalnošću oprostila s Kardenom u Los Anđelesu, Iv je kupila kartu za izlet dilažansom u dolinu Josemiti. Ponevši svega nekoliko najneophodnijih stvari u svojoj putnoj torbi, doputovala je noćnim vozom u Rejmond, malo stanično mesto gde su putnici presedali u dilažanse. Tog jutra se s još četvoro putnika ukrcala u dilažansu s četvoropregom da bi prevalili sedamdeset prašnjavih i kvrgavih kilometara do hotela *Vavona* na ulazu u uzanu klisuru. Sutradan je, uprkos tome što ju je mučila glavobolja posle truckanja prethodnog

dana, Iv s jednim saputnikom prevalila još petočasovni put do same doline.

Dolinu Josemiti³² su beli Amerikanci najpre istražili sredinom XIX veka, a u međuvremenu je postala važna turistička atrakcija. Klisura duga devet kilometara, s okomitim liticama i spektakularnim vodopadima, proglašena je 1864. godine za nacionalni park. U poslednjoj deceniji veka već je jedanaest kočija dnevno dovozilo putnike iz Rejmonda da posle desetochasovnog putovanja prenoće u hotelu *Vavona* i ujutru produže još trideset kilometara do same doline. Iako je nesreća bilo iznenađujuće malo na tako kamenitom drumu, putovanje nije proticalo baš bez ikakvih događanja: između 1883. i 1906. godine drumski razbojnici su oteli barem šest kočija. Vozač diližanse kojom je putovala Iv nije hteo da se kocka. Pošto je njen saputnik hteo da se vrati u hotel *Vavona*, vozač je zahtevao da pođe s Iv na petosatno pešačenje do dva najveća vodopada, jer te staze „nisu bezbedne za samu ženu“. Uprkos upozorenjima, Iv se sledećeg dana zaputila sama na kilometar visok Glejšer point. U hotelu na vrhu popila je čašu mleka uživajući u dramatičnom pogledu na dolinu pod sobom pre nego što će poći da se spusti nazad – napornih šest sati planinarenja, sve u svemu.

Po povratku u Los Anđeles, Iv je ponovo provela s Kardeonom „nekoliko vrlo neprijatnih dana“, da bi zatim pošla sama u San Francisko. U San Francisku je pronašla vodiča koji će je povesti u noćni obilazak Kineske četvrti, gde je navratila i u jednu pušionicu opijuma. Pošto je sišla strmim stepenicama, našla se u lavirintu hodnika koji su vodili do niza separea u kojima su pušači opijuma ležali opruženi na divanima. „Udahnula sam samo nekoliko dimova iz lule jednog čoveka da vidim kako to izgleda“, zapisala je Iv u dnevnik, „ali to nije bilo dovoljno da bi izazvalo ikakvo dejstvo.“ Pošto se još jednom sastala s Lajonelom, Iv je otputovala vozom kroz Veliki kanjon do Denvera, a zatim do Čikaga. Lajonel se „žestio kao i uvek“ – možda

mu je priznala da je probala opijum – ali sklopili su mir pre nego što je on konačno otišao da se pridruži Ani u Njujorku. Ponovo sama, Iv je otišla da vidi Nijagarine vodopade – jedan od vrhunaca turističke putanje po Severnoj Americi – niz koje se spustila liftom. Nastavivši zatim do Toronta, popela se na tamošnju najvišu zgradu i ispuzala kroz prozor na krov da pogleda panoramu s jezerom Iri u daljini. Svoj veliki obilazak Severne Amerike završila je u Montrealu, gradu u kome su se njeni roditelji upoznali i venčali. Bila je oduševljena što boravi u istom hotelu u kome je boravio njen otac trideset godina ranije i ushićena što ga se vlasnik sećao „savršeno“. Obišla je zatim kuću u kojoj je nekada živela njena majka. I dalje željna avantura, ukrcala se na brodić da se spusti niz brzake Lašin na reci Sen Loren. Naknadno je saznala da je niz brzake Lašin najbolje spustiti se „u kanuu s Indijancima“, pa joj je bilo žao što to pre nije znala, „jer bih tako i uradila“. Nema sumnje da zaista i bi. Kući je isplovila iz Halifaksa u Novoj Skotiji 2. novembra.

Za sve vreme svog devetomesečnog obilaska Severne Amerike Iv je nespутano čavrljala s potpuno nepoznatim ljudima, sklopila desetine novih prijateljstava i udruživala se s drugim putnicima na dalekim mestima ne obraćajući mnogo pažnje na njihov pol, nacionalnu pripadnost ili klasni položaj. Šalila se s crnim nosačima koji su služili bogate putnike u spavaćim kolima američkih vozova, u Montrealu je išla u obilazak s jednom sobaricom, a na putu do Halifaksa, kad je već bila pri kraju s novcem, zauzela je mesto u prekrcanom „imigrantskom vagonu“. Skučeni vagon je bio „prilično neudoban“, ali su ljudi bili „vrlo dobri“, i čak su oslobodili četiri mesta da bi ona mogla da legne. Budući da je uživala tu povlasticu da ima dovoljno i novca i vremena, Iv je bila u mogućnosti da obiđe čuda prirode severnoameričkog kontinenta i boravi u najboljim hotelima, ali ona je uvek bila željna i da upoznaje obične ljude i vidi kako oni žive. Za sve to vreme dok je Evelina uživala u svojim smelim razgledanjima američkih lepota, njena porodica – i

njeni sinovi – dobijala je tek oskudne vesti o tome gde se ona nalazi. Tetka Fani je te jeseni javljala da Iv „sada luta sama po Severnoj Americi i ne šalje nam nikakvu adresu na koju bismo joj pisali niti nam daje ikakvu određenu ideju o tome kada se vraća kući“,³³ ali, trezveno je razmišljala tetka, „strepeti zbog takvog jednog divljeg sokola znači uludo tračiti osećanja“.

Iv se sredinom novembra vratila u Britaniju i povela sinove da provedu zimu s njom u kući njene majke u Londonu. Deci je sigurno bila prilično tuđa pošto su gotovo čitavu godinu dana proveli razdvojeni od nje. Nenadana očeva smrt, i majčin nestanak iz njihovog života gotovo odmah posle toga, sigurno su duboko uticali na njih. Jedna Evelinina poznanica će kasnije tvrditi kako joj je Iv rekla da „ne oseća ljubav“ prema svojoj deci.³⁴ Ipak, iako je znatno više vremena provodila sa svojim konjima nego sa svojim sinovima, Iv je dečacima bez sumnje bila privržena. Sledeće godine, kad su devetogodišnji Džon i sedmogodišnji Bruk³⁵ pošli u internat u Redingu, njima to, prema Evelininim rečima, nije smetalo ni najmanje, ali je zato ona bila „prilično uzdrmana“. Na jednoj fotografiji dečaci izgledaju prilično preplašeno u novim uniformama i kratko podšišani, a Iv je, ozbiljnog lica, zaštitnički obgrlila Bruka. Često ih je preko raspusta vodila u primorske gradiće ili po raznim evropskim zemljama. U leto 1897. proveli su s njom mesec i po dana u jednoj planinskoj kolibi u Norveškoj, gde ih je ona učila da pecaju i jedre. Dok su dečaci vežbali kriket, Iv je plivala u ledenom jezeru, sa šeširom protiv sunca otmeno nameštenim na glavi. Dok im je trajala nastava, ona bi ponekad prešla biciklom desetak kilometara da bi ih obišla u školi.

Iv je, međutim, najvećim delom, slobodne sate – u kojima ni najmanje nije oskudevala – provodila loveći u Dorsetu, prevlajući kilometra i kilometre na biciklu kome je dala ime Pegaz i putujući po Evropi sa svojom sestrom Helen. Uz izdašne prihode koje joj je ostavio pokojni otac i fond zaveštan oporukom pokojnog majora, nije imala potrebe da brine o finansijskoj